

ЉУБОДРАГ Д. ДИМИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
САНУ

„КУМАНОВСКИ СПОРАЗУМ”
(Проф. др Обрад Стевановић
Криминалистичко-полицијска академија,
Београд, 2015)

Тема о којој пише колега Стевановић у својој монографији до сада није научно целовито обрађивана. Када су у питању радови историчара затвореност архивских фондова и недоступност приватних колекција томе су пресудно допринели. Правна и политиколошка литература до сада је предњачила у анализи конкретних докумената (Кумановског споразума), али је најчешће изостајао целовити поглед на конфликт, његове потенцијале, фазе преговарачког процеса, само разрешење, као и значај постигнутог. Део те литературе оптерећен је пристрасношћу која „замагљује” суштину догађаја на чијем је крају споразум из Куманова. Мемоарска литература, будући да није историја, већ пишчев доживљај историје, такође је само делимично могла да надокнади недостатак изворне грађе. Наведеном не противуречи чињеници да је радова фрагментарног карактера свакако било, али не и покушаја да се преговори којима је „заустављен”

¹ ljdimic@f.bg.ac.rs

Приказ је примљен 19. фебруара 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. априла 2016.

косовски конфликт целовито сагледају и концизно презентују. Ту историографску празнину сада попуњава веома успешно истраживање колеге Обрада Стевановића, иначе и актера догађаја о којима пише, истраживање које је спроведено у оквиру пројекта ИИИИ 47023 *Косово и Метохија између националној идентитетима и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. У питању је тема испуњена бројним контроверзама које, уз остало, проистичу и из чињенице да је и сам споразум из Куманова предмет често сасвим противуречних оцена, тумачења, употребе.

О истраживачким интересовањима аутора речито сведочи структура рукописа у којој, поред инструктивног предговора, уводног дела и утемељених закључних размишљања доминира девет поглавља посвећених анализи косовско-метохијских сукоба, покушајима њеног решавања, настојањима да сукоб ненасилно буде решен (преговорима), зачетку Кумановских преговора (преоперативна фаза), Кумановским преговорима (оперативна фаза), Кумановском споразуму и Резолуцији Савета безбедности ОУН, спровођењу споразума, спровођењу споразума у утврђеним копненим зонама безбедности, значају Кумановског споразума данас. Унутар наведених поглавља материја је изложена путем 32 уже целине и више подцелина. Рукопис засвођују изабрани документи (дати као прилози) који омогућавају читаоцу да се и сам упусти у анализу извора, контролише аналитички поступак аутора, досегне до властитих закључака. Структуру рукописа суштински је одредила потрага за одговором на питање шта су разлози, суштина, сврха, резултати, донети преговора и споразума склопљеног у Куманову јуна 1999. Не истражујући узроке сукоба, већ сукоб сам по себи, његове последице и начине решавања, колега Стевановић је с посебном прецизношћу покушао да одреди место Кумановског споразума у напорима да се агресија НАТО заустави, а страдање становништва оконча. Већ овако приказана структура рукописа колеге Стевановића говори о настојањима аутора да сагледа прокламовано, али и стварно, у реализацији важног мировног акта. Подједнако је значајно рећи да се аутор није определио за општу генерализацију појава о којима пише, већ је настојао да истражи и укаже на посебности процеса и његовог одвијања. На тај начин, уз анализу кључних докумената, рукопис нуди историчну (динамичну) причу, која има своју препознатљиву темпоралну, политичку, војну, идеолошку

димензију. На моменте из ње, у лику аутора, веома конструктивно проговара и сведок догађаја.

„Чврсто тле” на коме почивају анализе и закључци колеге Стевановића чине објављени материјали (акта, прописи, стенограми, закључци, извештаји, информације, одлуке, планови, предлози, споразуми, резолуције, обавештења, платформе, доказни материјали...) српске, албанске и међународне провенијенције (ОУН, НАТО). Од важности су били и мемоарски извори, штампа и периодика. Садржаји добијени из историјских извора умешно су комбиновани са доступном литературом правног, политиколошког, историографског карактера објављеном на више језика. Посебно значајним сматрамо чињеницу што је аутор, као непосредни учесник у догађајима о којима пише, био у прилици да „изнутра” посматра цео процес преговарања, осети и разуме атмосферу у којој су преговори вођени, користи иницијалне и не-верификоване документе. На тај начин утемељен рукопис колеге Стевановића представља сигурну основу и инструктивни путоказ за свако даље давање овом темом.

У првом поглављу рукописа аутор се теоријски одредио према појму и дао типологију сукоба у савременом свету. Јасно је показао да насиље албанских екстремиста на Косову и Метохији представља процес дугог трајања и има све карактеристике насилног и терористичког чина. У том контексту, у широким потезима са застајањем на конкретним догађајима, проговорио је о вертикали сукоба зачетих крајем XVII и у континуитету присутних до краја XX века. Унутар тог „општег оквира” посебно је обрадио последњу деценију XX века показавши да у тим годинама ескалација сукоба и насиља које он производи добија на интензитету, што је и представљало предуслов да сукоб буде интернационализован. Употреба бројки и процената учинила је делове текста у којима аутор пише о учесталости насилних аката, формирању оружаних формација, ескалацији напада, одговору оружаних формација СРЈ и РС, уплитању међународног фактора, координацији акција ОВК и „међународне заједнице” готово егзактним. Посебну пажњу аутор је посветио квалификавању сукоба на Косову и Метохији дефинишући у активностима ОВК оно што је било тероризам, оружана побуна, оружани сукоб, а у заједничком подухвату ОВК и НАТО агресија, планирана копнена инвазија, злочин против мира.

Друго поглавље рукописа, насловљено „Покушаји решавања косовско-метохијске кризе” од посебног је значаја за разумева-

ње онога о чему колега Стевановић пише. У тим деловима текста веома исцрпно је приказан историјат активности ОВК и међународне заједнице који је водио дестабилизацији СРЈ, као и настојања југословенских и српских власти да албанско насиље и тероризам буду заустављени. Истраживање је показало да су у решавању кризе на Косову и Метохији представници међународне заједнице били укључени од самог почетка (УН, САД, НАТО, Контакт Група, ОЕБС...) и да баш они својим чињењем и нечињењем (саопштења, декларације, резолуције, притисци...) покушавају, а затим и пресудно утичу на развој ситуације на Косову и Метохији. Колега Стевановић пише о двоструким стандардима међународне заједнице. Његове анализе јасно говоре да је пут који су представници међународне заједнице превалили од критике стања људских права на Косову и Метохији, до притисака, претњи и покретања војне интервенције, најдиректније дио повезан, не са стварним стањем на Косову и Метохији, већ са конкретним политичким интересима и добро осмишљеним плановима. Унутар наведеног процеса уочене су преломнице на којима је међународна заједница мењала своје ставове и са позиција пристрасног арбитра постајала заштитник, савезник, а затим и партнер терористичке ОВК. О томе речито говори и повезаност претњи које се упућују Србији са насилним и војним активностима ОВК, синхронизовање активности држава које заговарају „демократско решење“ и преговоре и терористичких организација на терену, истоветност садржаја планова којима се жели окончати сукоб у корист једне од сучељених страна и захтева албанских сепаратиста. Колега Стевановић пише о „учинку“ мисија које су предводили Ричард Холбрук и Кристофер Хил, о изјавама Роберта Гелбарда и Медлин Олбрајт, злочинима ОВК, споразуму Милошевић-Холбрук, делатности Верификационе мисије ОЕБС-а и активностима Веслија Кларка, Вилијема Вокера и Хашима Тачија, као и о истим „вредностима и принципима“ које деле (Клинтонова) администрација САД и терористи ОВК. Пратећи догађаје на Косову и Метохији и око Косова и Метохије из дана у дан колега Стевановић даје хронологију која исцртава анатомију процеса који се завршава неуспелим „преговорима“ у Рамбујеу, српским одбацавањем наметнутог ултиматума и НАТО агресијом на СРЈ и РС, која није била последица хуманитарне катастрофе која је избила на Косову и Метохији, већ њен узрок.

Наредна три поглавља рукописа колеге Стевановића, насловљена „Преговарање као процес ненасилног решавања сукоба”,

„Кумановски преговори – преоперативна фаза”, „Кумановски преговори – оперативна фаза”, најдиректније су посвећена преговарачком процесу и као таква имају централно место у раду. У њима се аутор најпре одредио према појму, значају, ограничењима и врсти преговарања, странама које учествују у преговорима и о принципима преговарања. На тај начин добијен је драгоцен теоријски оквир који је послужио аутору да свестрано и прецизно сагледа карактер, формат, принципе и методологију, легитимитет страна у сукобу и посредника који учествују у конкретним преговорима у Куманову. Накнадна анализа конкретног преговарачког процеса показала је у којој је мери у њему било игнорисања, истинске жеље за суочавањем са конфликтом, присиљавања само једне стране на уступке, конфронтација, употребе „прљавих трикова” и свих видова понижавања, а колико мало рационалног приступа који уважава и отклања узроке конфликта, прихвата оправдане и егзистенцијалне интересе свих страна у конфликту, инсистира на обостраном компромису, истрајава у потрази за исходом који ће елементарно задовољити обе стране, тежи поштовању основних принципа међународног права. У тим деловима текста аутор је, користећи и чињеницу да је био сведок догађаја, проговорио о српским и југословенским проценама настале ситуације (негативни трендови који су наступили после интензивног бомбардовања, непостојање савезника, неповољан однос снага, процес слабљења морала и материјалних могућности одбране), процене противникове снаге (228 пута већа територија, 67 пута већи број становника, 518 пута већи бруто национални доходак, више стотина пута већи ваздухопловни ефективи..., али и колебања, неадекватан учинак бомбардовања, фингирање са употребом копнених снага), о потреби иницирања преговора, садржају документа који су потписали Марти Ахтисари и Виктор Черномирдин, планирању и реализовању преговора и много чему другом. Веома темељно обрађена је оперативна фаза преговора у Куманову уз филигранско презентовање иницијалних понуда, њихову анализу, давање противодговора, дочаравање вођене расправе, давање уступака, одређивање рокова и закључење Кумановског споразума.

У наредним поглављима рукописа (Кумановски споразум и резолуција Савета безбедности УН, Спровођење споразума, Спровођење споразума у зонама безбедности) аутор је са подједнаком пажњом анализирао структуру и садржај, али и тумачења која су пратила његово потписивање. Посебно је обрадио садржај Резолу-

ције Савета безбедности УН бр. 1244 и указао на њен значај. Анализе које је извршио показале су комплементарност потписаних докумената и тако, посредно, потврдиле значај споразума из Куманова. Уочавајући значај прокламованог (потписаног), колега Стевановић је дужну пажњу посветио стварном, тј. спровођењу Кумановског споразума. У том контексту је паралелно посматрао обавезе и праксу понашања на терену КФОР-а, СРЈ, РС посебно указујући на све оно што је споразум садржао, а шта на терену није спроведено. Аутор се занимао и за последице неспровођења Кумановског споразума, посебно за продужетак албанског насиља и измештање албанских терористичких акција изван територије Косова и Метохије. Истраживање је разоткрило основне безбедносне проблеме и ризике у утврђеним Копненим зонама безбедности, указало је на планове решавања кризе продубљене војном интервенцијом НАТО, скренуло пажњу на постигнуте резултате. И у тим деловима текста сведочанство докумената оплемењено је личним искуством аутора стеченим током припреме и вођења преговора у Куманову (атмосфера, дијалози, мноштво детаља од значаја за разумевање коначног исхода).

У последњем поглављу своје монографије колега Стевановић је обрадио актуелну вредност и значај Кумановског споразума. Анализом ључних проблема које је споразум производио (од намерних погрешних тумачења до неспровођења и покушаја маргинализације његових садржаја) аутор је још једном посредно показао у чему је његов значај. Зо важи и за оне делове текста у којима је обрадио постојеће терористичке потенцијале заговорника идеје о великој Албанији, никад стабилизоване никад стабилизоване безбедносне прилике, несметано уобличавање „независности Косова” и улоге међународне заједнице у том процесу, двојним стандардима који, када је у питању Косово и Метохија, важе и данас, како у међународној заједници, тако и код војних снага које њену политику спроводе у конкретним околностима на терену.

Међу закључцима до којих је аутор дошао свакако треба споменути да је: политика међународне заједнице и војна интервенција НАТО, уместо да разрешава постојеће стање, проузроковала његово крајње заоштравање; поред изузетно тешких околности и притисака преговарачки тим СРЈ и РС успео да дође до компромисне верзије текста споразума који је у складу са реалним могућностима штитио интересе државе; одсуство спремности међународне заједнице да реализује све одредбе Кумановског спо-

разума утицало и утиче на опште безбедносне прилике на Косову и Метохији; поред свих „пропушта” КФОР допринео решавању кризе изазване албанским насиљем у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа; погрешно тумачење, неспровођење и маргинализација Кумановског споразума један од разлога постојања терористичког потенцијала код албанских екстремиста и јачања самопроглашене „Републике Косово”; Кумановски споразум међународно–правни акт који најдиректније доприноси очувању Косова и Метохије у границама Републике Србије и задржавању српског народа на том простору.

Научни приступ аутора обради једне важне и политички још увек „вруће теме” из савремене историје, уз „отварање” нових истраживачких питања, указивање на до сада неуочене скупове односа који су најдиректније утицали на историјски процес, богату фактографију, оригиналну структуру рада и коректно „уграђивање” личних сазнања у садржаје које доносе документи, завређује сваку пажњу. Сигурни смо да ће рукопис колеге Стевановића имати читаоце, а вероватно и полемичаре, подједнако међу стручном публиком, колико и међу читаоцима који се занимају за савремену историју и процесе који су обликовали свет данашњице у коме живе. Могући дијалог неистомишљеника само ће убрзати процесе који воде до поузданог знања о прошлости.